

יהיאל שריון

ירושה אין לה הפסק

איתא בבבא בתרא דף קכט, ע"ב: שלח רב אחא בר עויא, לדברי ריב"ב נכסי לך ואחריתך לפלוני וראשון ראוי ליורשו - אין לשני במקום ראשון כלום, שאין זה לשון מתנה אלא לשון ירושה, וירושה אין לה הפסק. כלומר, שכיון שירש הראשון, אין ביד המוריש להפסיק את ירושתו. בדברים אלו ננסה להגדיר את הכלל "ירושה אין לה הפסק". מתי כלל זה קיים וכן מה הטעם לכלל זה.

והקשו הראשונים: אם אכן כלל הוא שירושה אין לה הפסק, הכיצד מצאנו שני מקרים שבהם ביד המוריש לקטוע את ירושת היורש - בדף קכו, ע"ב שנינו במשנה: המחלק נכסיו על פיו, ריבה לאחד ומיעט לאחד או השווה להם את הבכור, כתב בין בתחילה בין באמצע ובין בסוף משום ירושה - דבריו קיימים. כלומר, המחלק נכסיו לבניו, ורוצה לחרוג מן החלקים הראויים לכל אחד מבניו, אם הזכיר בצוואתו לשון מתנה בתחילה, באמצע או בסוף - דבריו קיימים. וכן בסוגייתנו, לעיל בדף קכט: האומר תנו שקל לבני וכו' - אם אמר אם מתו ירשו אחרים תחתיהם, בין שאמר "תנו" בין שאמר "אל תתנו" - אין נותנים להם אלא שקל. כלומר, האומר שיתנו לבניו שקל בשבוע, אם הוסיף שאם ימותו ירשו אחרים במקומם - בין אם אמר תנו שקל ובין אם הדגיש אל תתנו אלא שקל - אפילו שבניו ראויים לקבל יותר משקל - אין להם אלא שקל. ועל כל פנים רואים שלשון מתנה שנאמרה בבניו מועילה לאחרים שנאמר להם בלשון ירושה ומפסיקה את ירושת בניו. וכמה תירוצים נאמרו בקושיות אלו.

בעל המאור, וכן דעת הרשב"ם בסוגייתנו - הכלל שירושה אין לה הפסק אינו מוחלט אלא הוא קיים דוקא כאשר המוריש השתמש בלשון סתומה כגון "נכסי לך" שלא אמר בפירוש לשון מתנה, אך אם יאמר כן - כמו בדוגמאות שהובאו לעיל - אזי יעלה בידו להפסיק את הירושה. וזוהי כוונת הגמרא באומרה "עכסי לך ואחריתך לפלוני וראשון ראוי ליורשו אין לשני במקום ראשון כלום שאין זה לשון מתנה אלא לשון ירושה" כלומר, שלשונו אינה מתפרשת כלשון מתנה, ובאופן זה אין לה הפסק. וראיה לכך מ"ריבה לאחד ומיעט לאחד" שהובאה לעיל, שאנו למדים שיכול להעביר מחלק בנו האחד לבנו האחר ע"י לשון מתנה מפורשת אע"פ שמדובר שם בראוי ליורשו - בכל זאת מועילה לשון המתנה. ומכאן ראייה שאכן יש לחלק בין לשון מתנה מפורשת לבין לשון שאינה מפורשת.

הרמב"ן במלחמות דוחה לחלוטין חילוק זה של בעל המאור בין לשון מפורשת לשאינה מפורשת. אין לחלק בין "תנו" לבין "נכסי לפלוני". שכן מה נפשך, אילו ניתן היה להפסיק את הירושה הרי שגם לשון סתומה היתה מועילה לשם כך, ואם תאמר ש"תנו" היא מתנה מפורשת ומועילה, שמא התכוון לומר "תנו בירושתך", אלא נראה ברור שאין לשון שתועיל להפסיק את הירושה. ואם כן כוונת הגמרא "שאין לשון מתנה אלא לשון ירושה", שבראוי ליורשו לא קיימת לשון מתנה ובכל לשון שיבחר להשתמש - לא יעלה בידו להפסיק הירושה אלא במקרה שתועיל רק לשון מתנה, ולשון ירושה לא תועיל - דבריו יהיו בגדר מתנה, כגון המקרה שהובא לעיל "ריבה לאחד ומיעט לאחד והשווה להם את הבכור". שכיון שלתת

לירוש יותר מחלקו הראוי לו, לשיטת רבנן וכן להעביר מבכור לפשוט אפילו לריב"ב אין מועילה אלא לשון מתנה וזו שיטת הגאונים. אך עדיין קשה הבריייתא של "תנו שקל", ובה נתחבטו גדולי הראשונים. הר"י מיגאש תירץ לשיטת הגאונים שאכן כן הוא כדבריהם שבין לשון מתנה ובין ירושה אין לה הפסק אלא שזה דוקא לאחר שהוריש לבניו את כל נכסיו, אך כאן לא הוריש להם אלא שקל בשבוע ואכן בשקל זה אומרים שאין לו הפסק, אך את השאר מעולם לא ירשו הבנים כדי לא יהיה לו הפסק, ולכן יכול להורישו לאחרים. והראב"ד הוסיף: אנו קובעים שלירושה אין הפסק דווקא לאחר שהגיעה לידי הבנים, אך כאן הרי הם ביד שלישי, או ביד בית דין, שהרי המוריש מבקש "תנו שקל לבני" ולפי זה גם לשקל יהיה הפסק, שאף הוא לא היה ביד היורשים לפני שאמר "ואחריהם ירשו אחרים". והקשה הרמב"ן לתירוץ הר"י מיגאש: כיצד הוא יכול להוריש שאר הנכסים לאחרים והרי מיד כשמת שאר נכסיו, בנוסף לשקל, נפלו ליד היורשים הראשונים וא"כ אין לה הפסק, ויתר על כן, לפי הכלל שירושה אין לה הפסק, כיצד תיתכן מתנת שכ"מ מרע על תנאי, הרי מיד כשימות יפלו נכסיו לבניו? בשלמא לבעה"מ ורשב"ם שכ"מ יכול לתת מתנת שכ"מ בתנאי ע"י לשון מתנה מפורשת שיש לה הפסק, וכן לתירוץ שמדובר בשליש, ניתן לתת מתנת שכ"מ ע"י שלישי, אך לר"י מיגאש קשה. ותירץ הר"ן - הכלל שירושה אין לה הפסק אינו מוחלט והוא תלוי בטיב ירושתם של הבנים ובגמירותה: היינו אם הוריש על תנאי שאם פלוני יעשה כך וכך יקבל שדה פלונית - הרי אינם יורשים גמורים, ואם ירצו למכור הנכסים ולעשות בהם כרצונם לא יוכלו. עצם זה שהציב תנאי לירושתם, מפסיק מהם את הירושה לכשיתקיים התנאי. ורק כאשר ירשו ירושה גמורה בלי תנאי ויוכלו לעשות בנכסים כרצונם - לא יוכל השכ"מ להפסיק בשום דרך את ירושתם, ובזה מיושב תירוץ הר"י מיגאש.

רבנו יונה תירץ באופן אחר את הקושיה מ"תנו שקל" - הכלל "ירושה אין לה הפסק" פירושו שירושה אינה זמנית ואינה פוקעת אחר זמן מסויים שנקבע, ממילא הכלל אמור רק כאשר מדובר בשדה או כל חפץ אחר, שאפילו ניתן לזמן מסויים או בתנאי - כיון שהחל לרשת, אין הפסק לירושתו. אך כאן מדובר בשקל ואפשר שבניו ירשו חלק מהכסף ואחרים את השאר, כי העובדה שירשו חלק מהכסף אינה מקנה להם שום זכות בשאר הכסף. ואם כן, לשיטתו הדבר תלוי: כאשר השכ"מ נותן מתנה זמנית - אין לה הפסק, אך כאשר נותן חלק מנכסיו - לאותו חלק אין הפסק אך את השאר יכול לתת לאחרים. היד רמה תירץ אף הוא את הקושיה על הר"י מיגאש: כאן המוריש נקט הלשון "תנו שקל לבני ואם מתו ירשו אחרים תחתיהם" משמע במקומם. שכבר מעכשיו קובע שבמקרה שימותו הבנים, היורשים במקומם יהיו האחרים, ואם כן אין זה כתנאי רגיל של "אחריך לפלוני" שנחלקו בו האם אחריך כמעכשיו או לא. אלא כאן כאילו הוריש מעכשיו לבאים אחריהם, לכן גם לא יוכלו הראשונים למכור בנכסים. ובאופן זה מועילה מתנת שכ"מ בתנאי. וכתב עוד, שדווקא כאשר מקנה לראשון בלשון סתם שאינה מתנה מפורשת - ירושה אין לה הפסק, אך כאשר אמר לשון מתנה - דווקא לירושת חלקו הראוי לו אין הפסק אך במה שהוסיף על חלקו הרי זו מתנה ויש לה הפסק. והריטב"א דוחה את דיוקו הנ"ל של הרמ"ה בלשון "תחתיהם" שהרי רב הונא הסובר ש"אחרים" כמעכשיו, אמר בדף קלג (ע"א) שהכותב נכסיו לאחר רואים אם ראוי לירשו - נוטל משום ירושה, ואם אינו ראוי לירשו - נוטל משום מתנה. ושאלה הגמרא למאי הלכתא, והסיקה שזה לענין דברי רב אחא בר עויא נכסי לך ואחריך לפלוני אם ראשון ראוי לירשו אין לשני במקום ראשון כלום, ואף על פי שהשתמש בלשון אחריך שלרב הונא משמעוהו כמעכשיו, לא מועיל להפסיק הירושה. אך על כל פנים חילוקו של הרמ"ה אינו מובן כלל שכן מה נפשך

אם לשון מתנה היא ירושה, אז אפילו במה שנוסף על חלקו לא יהיה הפסק ואם לא, אז גם בחלקו יהיה לה הפסק?

נראה אם כן, שיש כאן ג' שיטות ראשונים (אם לא נעסוק בדברי רבנו יונה שאינו מתייחס למחלוקת הראשונים שבסוגיה) בעל המאור ורשב"ם מחד, הסוברים שהכלל שירושה אין לה הפסק תלוי האם השתמש בלשון סתם או בלשון מתנה מפורשת. ומאידך הגאונים שאת שיטתם תפסו הר"י מיגאש, הראב"ד, הרשב"א, הריטב"א הר"ן ועוד, שבין כך ובין כך ירושה אין לה הפסק. והרמ"ה ששיטתו אמצעית - שבלשון מתנה מפורשת בחלק הראוי לירוש - אין לה הפסק, ובמה שנוסף על חלקו - יש הפסק. ונראה ששורש מחלוקת זו נעוץ בטעמים שנתנו הראשונים הנ"ל לכלל הנ"ל. הרשב"ם כותב (בד"ה אם אמר לאחד מהם נכסי לך) "ולא פירש לשון מתנה ולא לשון ירושה - אין לשני במקום ראשון כלום... שאין כאן לשון מתנה... אלא מסתמא ללשון ירושה איכוון הנותן במאי דאמר נכסי לך הואיל וחזי לירש כל הנכסים מהתורה אם ירצה אביו, וכיון שירושה היא להאי ראשון, אינו יכול להפסיקה שאין ירושה לחצאין...". ובד"ה הא שלח כתב "דכיון דעשאו להאי... יורש כי אמר נמי בתריה דהאי יורש אני נותן... הוה ליה מתנה עמ"ש בתורה דכתיב 'ובן אין לוי עיין עליו'. ומבואר ברשב"ם, שמה שקובע הוא כוונת הנותן, רצונו ואמירתו בלבד, כיון שאם ירצה יוכל להוריש לאחד את כל נכסיו, אנו מניחים שכשאמר "נכסי לך" התכוון באמת ללשון ירושה, ולאחר שקבע שהוא יורש הכל אינו יכול להוריש אחריו לאחר כי אז מתנה על הכתוב בתורה שירשיו אחריו יורשים הנכסים ולא אף אחד אחר. לכן ממילא כאשר יחפוץ בלשון מתנה - הרי זו מתנה ויוכל להפסיקה אם ירצה. על כל פנים לפי בעה"מ ורשב"ם, הירושה תלויה בנותן בלבד ובכוונתו והוא יכול להופכה למתנה. ואילו הרמב"ן במלחמות כתב: "לפיכך אמרו שאין שום לשון מפסיקה לעולם, דירושה גמורה היא הואיל ואמרה תורה 'ביום הנחילו' שכל מתנת שכ"מ לראוי ליורשו ירושה קראה הכתוב... משום שכל מה שאדם זוכה בו בירושה אין יכול לשנותו למתנה דירושה דנפשיה יהיב ליה ולא שייך בה מתנה וירושה דהאי נמי תורה היא דרחמנא אמר ינחיל לכל מי שירצה, ירושה דידיה דבר תורה, הלכך כל דקני מדין ירושה קני". ועוד כתב "שכיון שבאתה ירושת תורה שנתנה לו רשות להנחיל אין לה הפסק שכשם שאין לנחלה הבאה מאליה הפסק, כך לנחלה הבאה מעצמו (של השכ"מ).

מבואר ברמב"ן: הטעם שהמוריש אינו יכול לקטוע את הירושה, הוא שכשהוא מוריש אינו עושה דבר אלא רק נותן ליורש את הירושה שכבר שייכת לו מן התורה שקבעה שהיא שלו ואין לשכ"מ רשות להעבירה ממנו לאחר בשום אופן. וגם כאשר נותן במתנה, אין זה משנה את העובדה שזו ירושת בנו מן התורה כי התורה שקבעה זאת היא גם זו שנתנה לו את היכולת לתת מתנה בפסוק "ביום הנחילו" והיא קבעה למתנתו גדר ירושה ובהכרח שהדין הזה שלירושה אין הפסק שייך במתנה באותה מידה. וכן כתב הר"ן: "רב אחא בר עויא ה"ק שכל מי שמוריש בין בלשון מתנה בין בלשון ירושה, מי שראוי לירש ונתן לו אותו כוח בנכסיו שהיה ראוי לו ביורש גמור אף על פי שהתנה שאחר מיתתו יהא לפלוני, אין בדבריו כלום, דכיון דלדידה אוקמיה אדאורייתא, כאילו שתק... שהרי לא חידש בירושתו שום דבר וכשאומר ואחרים לפוני הרי הוא מתנה בנכסים של אחרים". ומבואר שבה שמוריש או נותן לו נכסיו במתנה לא הוסיף דבר אלא רק נותן לו את הראוי לו לחלקו, והעמידו על דין תורה. וכל תנאי שיאמר לאחר מכן לא יועיל לרמב"ן ולר"ן, בניגוד לבעה"מ ורשב"ם, הירושה שייכת ליורש מן התורה והיא אינה תלויה כלל בנותן ובכוונתו, והמוריש רק נותן ליורש את שלו. נמצא שלאור הבדל זה בין שתי הדעות בהגדרת מהי הירושה, נחלקו הדעות בטעם שירושה אין לה הפסק:

לבעה"מ ורשב"ם הטעם הוא משום שהנותן התכוון לתת לו בירושה ואינו יכול להציב שום תנאי, אך יכול גם להתכוון לתת לו במתנה. ואילו לגאונים, ר"י מיגאש, ראב"ד, רמב"ן, רשב"א, ריטב"א ור"ן הטעם הוא שהירושה שייכת ליורש מדין תורה, והתורה היא זו שנתנה לשכ"מ רשות לתת במתנה ולכן גם מתנתו היא ירושה. ולפי זה שיטתו של הרמ"ה מובנת, שבחלק הראוי לו מהתורה סובר כגאונים ולכן גם בלשון מתנה אין לה הפסק, אך במה שנוסף על חלקו המגיע לו מהתורה - דווקא בלשון סתם אין לה הפסק ולא בלשון מתנה, שאז אכן תלוי בכוונת הנותן.

הרמב"ם בפ"י מהלכות זכיה ומתנה ה"ו כותב: "שכיב מרע שאמר נכסי לך ואחרים לפלוני והיה ראשון ראוי ליורשו ופירש ואמר לא משום ירושה אני נותן לך שאין לה הפסק, אלא במתנה אני נותן לך שאין לה הפסק אלא במתנה והרי הפסקתיה השני קונה מה שמשייר הראשון. לפיכך אם נתן המעות על יד שלישי או שאמר תנו שקל לבני בכל שבת ולא משום ירושה אני נותן להם והנשאר מן הנכסים אחר מותם יהא לפלוני, אין נותנים להם אלא שקל אף על פי שאינו מספיק להם". הרמב"ם אמנם סובר כגאונים והראשונים הנ"ל שגם לשון מתנה אינה מועילה להפסיק הירושה אך מוסיף שאם אומר בפירוש שזה לא משום ירושה, אלא משום מתנה - יועיל להפסיקה.

וכבר השיגו הראב"ד: "אמר אברהם כל מ"ש בכאן לא כתב אלא להיזהר מן הקושיה ממה ששלח רב אחא עם ברייתא זו של תנו שקל... ולא היה צריך לזה וגם הטעם אינו מוטעם ויש לנו טעם יפה".

וכמה דברים טעונים הסבר: מהו הטעם שלפי הרמב"ם תועיל האמירה הנ"ל להפסיק, ועוד כמה תירוצים הרמב"ם מביא לקושיה מתנו שקל, ועוד: הרי משמע בפשטות שהרמב"ם סובר את שני התירוצים שהובאו בראשונים הנ"ל וגם בראב"ד - שלא הוריש אלא שקל, ושהוריש ע"י שלישי וכל מחלוקתו עם הראב"ד היא לגבי הלשון המועילה להפסיקה ומדוע הראב"ד אומר ש"יש לנו טעם יפה".

הבית יוסף כותב (סימן רמ"ח) שהרמב"ם כותב כאן שני תירוצים לקושיה מתנו שקל: א. אם נתן המעות ע"י שלישי, ב. או שאמר תנו לבני שקל ולא משום ירושה אני נותן להם. אך הדרישה שם כותב לעומתו שיש כאן ג' תירוצים: האחד, שאם אמר לא משום ירושה אני נותן לך אלא משום מתנה (וכן נראה גם מהמגיד משנה). והשני, שמדובר כאן שלא בא לידו אלא הנכסים ביד שלישי. והשלישי, שלא הוריש אלא שקל. ובסמ"ע הוסיף שהמילים "ולא משום ירושה אני נותנם להם" מוסבות על שני התירוצים האחרונים. ועל הרמב"ם הנ"ל העיר הריב"ש בתשובותיו (סימן קס"ז-קס"ח) שצריך שיאמר בפירוש את הלשון 'לא משום ירושה אלא משום מתנה והרי הפסקתיה' כלומר, שיציין בפירוש שברצונו להפסיק את המתנה. ומוכיח זאת, שאילו היינו הולכים אחר כוונתו בלבד, הרי כבר בכך שאמר "אחרים לפלוני" יוצא מדבריו שמעוניין בהפסקת הירושה, אלא אנו קובעים שברצונו להפסיק רק כאשר הוא אומר לנו זאת. אך דעת הריב"ש שדין זה אינו נכון והראיה, בדף קל"ג נאמר על דברי רב אחא בר עויא: אמר ליה רבא לרב נחמני והא אפסקה, א"ל: הוא סבר יש לה הפסק ורחמנא אמר אין לה הפסק.

משמע בבירור, שגם כאשר הנותן חפץ להפסיק הירושה, התורה אינה מאפשרת זאת. וכן גם דעת הרשב"א בתשובותיו (ח"ג סימן קכ"ב) שכתב שאפשר להפסיק הירושה רק ע"י מתנת בריא עם קנין ואומר "ואחריך מעכשיו לפלוני" (כי בלא מעכשיו תחול ירושת הראשונים ברגע המיתה ושוב אין לה הפסק) אבל במתנת שכ"מ אפילו יאמר ואחריך מעכשיו לפלוני אין לה הפסק. ודבריהם מובנים לאור מה שנראה מדברי הרמב"ן והר"ן שהובאו לעיל שהתורה קבעה כבר שהירושה שייכת לבן ואין לה הפסק והגדירה את מתנת השכ"מ כירושה ולכן לא יועיל שום דבר להפסיקה. אם כן הרמב"ם שחולק עליהם אינו סובר כך. ואכן, המחנה אפרים (הלכות זכיה ומתנה סימן ל"ט) אומר שלמעשה הרמב"ם הולך

בשיטתם של הרשב"ם ובעה"מ כפי שמוסבר לעיל שהאפשרות להפסיק את הירושה תלויה בכוונת הנותן שכאשר אנו יודעים שהתכוון לירושה (לשיטתם - בלשון סתם, ולרמב"ם גם בלשון מתנה אם לא מפרש "והרי הפסקתיה") אין לה הפסק, אך כאשר גילה דעתו שרצונו לתת במתנה - (לשיטתם - בלשון מתנה, לרמב"ם - כשמפרש "והרי הפסקתיה"). ועל פי זה מיושבת לשון הגמרא בדף קלג (ע"א) "איהו סבר יש לה הפסק ורחמנא אמר אין לה הפסק": מה פשר יתור הלשון "איהו סבר יש לה הפסק", אלא, רבא שאל: הרי ראינו שאמר "אחריך לפלוני" שזו הפסקה, ואם כן נאמר שהתכוון למתנה גמורה שאילו התכוון לירושה הרי לא היה יכול להפסיקה. וענה רב נחמן שהתכוון לשם ירושה אך חשב שאפשר להפסיקה גם באופן זה, אך אם היה מגלה בדעתו בפירוש שרוצה לתת במתנה הרי מועיל לו להפסיקה. ותמה המחנ"א על הריב"ש שהובא לעיל שהוכיח משם הפך סברת הרמב"ם.

ונחזור למחלוקת הרמב"ם והראב"ד. אם הראב"ד אומר שטעם הרמב"ם אינו מוטעם ויש לו טעם יפה יותר, בהכרח ששורש מחלוקתם הוא בדין שחידש הרמב"ם שהאומר שנותן בלשון מתנה ולא ירושה והרי הפסקתיה - יועיל להפסיק. הראב"ד, בניגוד לרמב"ם, בעה"מ ורשב"ם סובר כרמב"ן, רשב"א, הר"ן והריב"ש שאין הדבר תלוי בכוונת המוריש ובאמירתו אלא שהראוי ליורשו מן התורה - הירושה שלו, והשכ"מ רק נותן לו את המגיע לו, ואם כן גם המתנה היא ירושה ולא יועיל לשכ"מ שום כוונה, גילוי דעת, או אמירה מסויימת. וזהו שהוסיף הרמב"ם בשני התירוצים: "אם נתן המעות על ידי שליח או שאמר תנו שקל לבני בכל שבת ולא משום ירושה אני נותן להם" שמכאן מוכח שאינו סובר כראב"ד ויתר הראשונים ולא מספיקה העובדה שהוריש על ידי שליח או שהוריש רק שקל, ונחוצה התוספת שלו שאין זה משום ירושה.

והעיקר כדעת הרמב"ם, שהשו"ע (סימן רמ"ח) העתיק דבריו, וכן הדרישה שם כתב ששלושת תירוציו נכונים.